

(1926-1930) //Записки Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка. – 1993. – Вип. 3. – С. 91-97. 26. *Передерій В. А.*, Часописи "Союзу українців" і національно-визвольний рух у Галичині (1922-1939) //Українська періодика: історія і сучасність: тези та повідомлення Всеукр. наук.-теор. конф. (Львів, 9-10 грудня 1993 р.) – Л., 1993. 27. *Передерій В. А.* Журнал "Нова хата" як тип видання (1925-1939) // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 1994. – Вип. 1. – С. 79-89. 28. *Передерій В. А.* Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1853-1939) //Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – 1995. – Вип. 2. – С. 45-65. 29. *Передерій В. А.* Періодика для жінок як джерело досліджень національно-культурного життя Галичини 20-30-х рр. XX ст.: Автореф. дис. ... канд. іст. наук. – Л., 1996. 30. *Передерій В. А., Сидоренко Н. М., Старченко Т. В.* Жіноча доля на тлі доби: Літопис жіночого руху у світлі українських видань. – К., 1998. 31. *Пода О. Ю.* Проблеми і перспективи розвитку видань для жінок //Вісник Запорізького державного університету. – 2003. – Філологічні науки. – № 2. – С. 115-119. 32. *Пода О. Ю.* Кроки гендерного просвітництва української преси //Держава та регіони: Науково-виробничий журнал. Серія: Гуманітарні науки. – 2007. – № 2. – С. 106-117. 33. *Пода О. Ю.* Проблема гендерних настанов у радянській жіночій пресі //Держава та регіони: Науково-виробничий журнал. Серія: Гуманітарні науки. – 2007. – № 1. – С. 96-101. 34. *Пода О. Ю.* Концепція "нової жінки" на шпальтах радянської жіночої преси //Вісник Запорізького національного університету. Серія: Філологічні науки. – 2007. – № 1. – С. 146-152. 35. *Пода О. Ю.* Феміністична спрямованість преси Наддніпрянської перших десятиліть ХХ століття //Актуальні проблеми слов'янської філології. – 2007. – Вип.

13. Лінгвістика і літературознавство. – С. 254-261. 36. *Помазан О.* Гендерні проблеми і мас-медіа //Гендерний аналіз українського суспільства. – К., 1999. 37. *Сталь Л.* Печать и женское коммунистическое движение – Москва – Ленинград, 1927. Хоча видання було здійснено не в Україні, проте, як було заведено, воно було поширено у всіх радянських республіках і мало настановчий характер. 38. *Степула Н.* Білий вальс //http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/09/04/33969. 39. *Стяжкіна О. В.* Жінки в історії української культури другої половини ХХ століття – Донецьк, 2002. 40. *Сутріна Г. Г., Сутрін Д. В.* Роль ЗМІ в формуванні гендерних стереотипів //Проблеми гендерної рівності в Чернігівській області та шляхи їх вирішення: Мат-ли обл. наук.-практ. конф. /голова ред. кол. І. В. Дрожжина. – Чернігів, 2005. 41. Сучасна жіноча преса в Україні: Показчик /упоряд. А. М. Волобуєва, Н. М. Сидоренко. – К., 1998. 42. *Сушкова О. М.* Розвиток преси для жінок в Східній Україні (І половина ХХ століття) //Вісник Сумського державного університету. – 2006. – № 3. – С. 25-28. 43. *Таран Л.* Гендерні проблеми і засоби масової інформації //Гендер і культура: 36. статей /ред. В. Агеева, С. Оксамитна. – К., 2001. 44. *Теліга О.* Сліпа вулиця (огляд жіночої преси) //http://www.ukrcenter.com/library/read.asp?id=5917&read=true. 45. *Тимченко Ж. П.* Видатні жінки-революціонерки у Києві – К., 1971. 46. Українські періодичні видання для жінок в Галичині (1853-1939рр.): Анотований каталог /уклад. В. А. Передерій. – Л., 1996. 47. *Франко І.* Альманах чи газета? //Франко І. Збір. творів: У 50-т. – К., 1980. – Т. 28. 48. *Фуртак М.* "Перший вінок" – перший жіночий альманах //Нова хата. – 1927. – Ч. 12. – С. 1-4.

Надійшла до редколегії 09.04.09

О. Пономарьов, асп.

ДИПЛОМАТИЧНІ ВЗАЄМИНИ МІЖ РОСІЄЮ І ТУРЕЧЧИНОЮ ЩОДО ВСТАНОВЛЕННЯ КОРДОНУ ЗГІДНО РІШЕНЬ БУХАРЕТСЬКОГО МИРУ 1812 РОКУ

Розглянуто деякі аспекти зовнішньої політики Росії, зокрема, спроби делімітації кордону у Нижньому Подунав'ї після російсько-турецької війни 1806–1812 рр.

It was considered some aspects of foreign politics of Russia, just attempt of boundary delimitation in Lower Podunai after Russian-Turkish war 1806–1812

Дослідження цієї проблеми, на перший погляд, здавалося б не має ніякої наукової перспективи для України, однак саме район дунайських гір, його економічна, транспортна, культурна і природоохоронна роль викликають сьогодні стурбованість у керівництва України і Румунії. Лише проаналізувавши історію Нижнього Подунав'я, врахувавши тяглість володіння дунайською дельтою у часі і юридично-правове підґрунтя для розмежування островів і водного простору дельти, – тільки тоді можна авторитетно говорити щодо будь-яких прав на ту чи іншу спірну територію.

Джерельна база цього періоду досить значна, враховуючи те, що з 1960-х рр. і до сьогодні триває фундаментальне видання документів міністерства іноземних справ Російської імперії, включаючи і досліджувані нами період[1;2;3;4;5]. Однак в колективних монографіях, присвячених історії зовнішньої політики Росії початку ХІХ ст., чомусь Бухарестському миру, його передумовам і наслідкам не приділено уваги[8]. Того ж 1997 р. у Інституті слов'янознавства (Москва) вийшов збірник "Балканские исследования / Отв. ред. В. Н. Виноградов", який повністю присвячений міжнародним відносинам у Європі від початку ХІХ ст. і до Віденського конгресу, де розглядається і дипломатична історія російсько-турецької війни 1806-1812 рр. Проте, кричущо малі накладі, якими видається наукова література, призвели до того що цей збірник не вдалося відшукати навіть в наукових бібліотеках російських університетських міст. Традиційною зазначена проблематика була і залишається для Республіки Молдови, вчені, якої присвятили чимало праць подіям 1806-1812 р., що докорінно змінили долю їхнього краю і геополітичну ситуацію в Дунайсько-Чорноморському регіоні на довгі десятиліття уперед [12, 17].

Східне питання завжди було на часі в російській зовнішній політиці. Не було воно виключенням і на початку ХІХ ст., коли у 1806–1812 рр. Росія вела децю затяжну і не зовсім вдалу війну з Портою, вважаючи на її

політико-дипломатичні підсумки. На початку війни без особливих втрат Росія швидко захопила Пруто-Дністровське межиріччя, просуваючись далі до дунайських фортець, де саме і відбувалися головні події військового театру дій. Ця війна може бути названа дивною без усякого перебільшення, оскільки успішні військові дії змінювалися місяцями затишшя, а російські і турецькі дипломати не могли визначитися на яких умовах укласти мирний договір.

Османська імперія перебувала періоді чергового економічного занепаду, хоча на політичному небосхилі ситуація була більш-менш стабільною. З 1808 р. внаслідок дворцевого перевороту країну очолив молодий та енергійний султан Махмуд II (1808-1839), який 1809 р. уклав союз з Великою Британією. Для Росії це був гарний привід, враховуючи Тильзітські та Ерфуртські домовленості закінчити війну перемогою з союзником британської корони. Але на зміну одному полководцю приходив інший, – поразки (П.Багратіона), хвороба (М.Каменського) і передчасні смерті (І.Міхельсона, О.Прозоровського) призвели до того, що у квітні 1811 р. генерал М.Кутузов став п'ятим (не рахуючи в. о. командувача Ланжерона) чільником Молдавської армії, яка воювала з турками на Дунаї [13, с.363-368].

Крім таких об'єктивних чинників як людський, Росія була обтяжена війною з Персією (1804-1813 рр.) і напруженими відносинами з Францією. Розпорошення сил супротивника звичайно додавало сили Порті, як у військовому так і в політичному сенсі. Упередній війни з Францією Росія нарешті почала усвідомлювати, що шанси укласти вдалий мирний договір з Туреччиною втрачено, і тепер доведеться використовувати методи таємної дипломатії.

В той же час, активна зовнішня політика Наполеона, який зумів втягнути Туреччину у сферу свого впливу шляхом обіцянок повернути їй Крим, узбережжя Чорного моря і Дунайські князівства, звільнивши останні від російського протекторату, давала свої плоди. Повірів-

ши Наполеону, Порта висунула 1810 р. умову відносно того, що кордон з Росією має проходити по Дністру. У зв'язку з цим Олександр I писав, що невже турки "можуть думати, що ми погодимося на таку пропозицію, коли Бессарабія, Молдавія і Валахія давно вже покірні російській зброї, коли ми маємо у нашій владі усі фортеці на Дунаї...?" [11, с.254]. Імператор вважав, що немає "ані потреби, ані пристойності задовольнятися іншим кордоном, ніж як Дунай" [11, с.255]. Розігрував турецьку карту Наполеон і для Росії. За словами Талейрана, французький імператор завжди мав "дві стріли у своєму сагайдаці – збереження Туреччини і її розділ", використовуючи їх у залежності від обставин [6, с.102]. Олександр I, знаючи про таємну дипломатію з боку Франції щодо Туреччини, усіляко намагався прискорити мир з останньою. Наполеон, навпаки підбадьорював султана, обіцяючи якомога всебічну підтримку, аби тільки війна з Росією не припинялася. Проте, 64-річний М.Кутузов остерігався приймати надто швидкі рішення, ще більше непокоячись залишитися осторонь справ після повернення до Росії, а тому не надто наполягав на укладенні мирного договору з Портою [7, с.209].

Претензії Порти зростали по висхідній і її уповноважені постійно зривали переговори, через що вони процес обговорення умов миру, і що головне майбутнього кордону відкладався. Імператор, будучи занепокоєний таким розвитком подій, для якомога швидшого укладення миру з Портою послав до Бухареста адмірала П.Чічагова з двома рескриптами. В одному з них йшлося про відкликання М.Кутузова і передачі усіх повноважень П.Чічагову, у випадку якщо мир ще не укладено. Другий рескрипт діяв у випадку коли мир було б підписано і також говорив про усунення М.Кутузова і передачу усієї армії адміралу [14, с.13]. Однак М.Кутузову не вдалося укласти договір щодо наступального і оборонного союзу Росії з Туреччиною, що напередодні війни з Францією було вкрай необхідно.

Безумовно, це викликало невдоволення Олександра I, який 2 травня 1812 р. писав навздогін П.Чічагову, – "усі уповноважені вже підписали попередні умови, на підставі яких Прут і Дунай будуть складати кордон. Відповідно, найпростіше... буде нічого не змінювати в цих умовах, щоб не завадити... справі миру... Якщо цей мир буде укладено – ми, без сумніву, отримаємо значні переваги при теперішньому стані справ" [10, с.67]. Прибувши до Бухаресту П.Чічагов переконався в тому, що турки дійсно були наполегливими у своїх вимогах й іншого варіанту мирного договору М.Кутузов за тих зовнішньополітичних обставин підписати не міг. Про що адмірал і повідомляв царю, пом'якшивши, таким чином, подальшу долю М.Кутузова, – "наполегливість турецьких уповноважених була такою сильною, що наприкінці слід було їм поступитися... мир був для нас необхідним, і він не міг бути укладеним на інших умовах за цих обставин" [14, с.19]. Також не знаходив адмірал надійної підтримки у союзі з Портою, яка на той момент була сильно виснажена [14, с.20].

При укладенні Бухарестського миру в його остаточному вигляді, важливу роль відіграла та обставина, що туркам стали відомі плани Наполеона щодо поділу Османської імперії, які виявилися згодом його вмілою дезинформацією [10, с.69]. Для Росії було важливим отримати мир негайно поки турки, не усвідомивши небезпечного положення Росії не почали активізувати військові дії. В цьому сенсі російській дипломатії сталися у нагоді: драгоман Порти Д.Мурузі, через якого отримували конфіденційну інформацію та спритний бухарестський купець Манук-бей, у маєтку якого і було укладено мирний договір 16 травня 1812 р.

У тексті ст. 4 Бухарестського договору, який прописував європейський кордон між Росією і Туреччиною, зокрема говорилося наступне: "ріка Прут починаючи з її входу до Молдавії і до з'єднання її з Дунаєм і лівий берег Дуная з місця цього з'єднання до гирла Кілійського і до моря становитимуть кордон обох імперій... Сторони двох великих островів, що розташовані навпроти Ізмаїлу і Кілії, також порожніми і незаселеними залишаться простором на годину відстані, починаючи від найближчого пункту згаданого лівого берегу дунайського" [1, с.413]. Здавалося, що таке детальне пояснення не могло викликати приводу для розбіжностей, однак саме бажана для Росії незаселеність островів і викликала претензії з боку Порти. Але на правому березі Кілійського рукава розташовувалася Стара Кілія (о.Леті або о.Летя – румунською), якая навпроти Кілії (материкова частина), що локалізувалася на лівому березі при відстані між ними 400 м., що було порушенням договору. Саме Стара Кілія розташована у зоні де припливи та відливи постійно змінюють лінію кордону, а також її переважно козацьке населення, яке було схильне до порушень кордону і стали каменем спотикання у російсько-турецьких відносинах щодо розмежування Дунаю.

Війна з наполеонівською Францією дещо відстрочила початок робіт з делімітації. Але вже 29 січня 1813 р. бессарабський генерал-губернатор І.Гартінг звернувся до губернатора С.Стурдзи, висунувши пропозицію щодо встановлення спільно з представниками Порти кордону по Дунаю, який би відповідав ст.4 Бухарестського трактату [12, с.254]. Делімітація кордону дала б можливість чітко визначити режим судноплавства в регіоні Нижнього Дунаю, вирішити проблеми карантину, незаконної міграції та безпеки обох держав. Проте Порта, наперед знаючи вимоги Росії і, не бажаючи поступатися островами розташованими навпроти Кілії та Ізмаїлу, почала стягувати в район дельти Дунаю свої війська, попередньо знявши прикордонну стражу, яка складалася з козаків-некрасівців. Про це 4 лютого 1813 р., поліцмейстер Кілії капітан Візірян інформував С.Стурдзу, а 20 лютого з інших джерел губернатор дізнався про те що Стара Кілія вже захоплена турками. А вже 23 лютого на адресу С.Стурдзи було відправлено депешу посла в Туреччині А.Італінського, в якій повідомлялося про турецьких чиновників, які готові оформити прийом Старої Кілії в османську юрисдикцію [17, с.114]. Більше того, турки були занепокоєні відмовою коменданта Ізмаїла Сомова прийняти депешу від турецького уряду під приговором нібито наявності чуми у місті.

Невдоволеність турок зволіканням російської сторони і рішучість щодо перетину Дунаю з боку яничар призвели до того, що наприкінці березня 1813 р. С.Стурдза призначає комісію з розмежування кордону, до якої з російської сторони увійшли надвірний радник Лейбін, стольник Кемко та підполковник Шардін [12, с.254; 17, с.114]. З турецької сторони було уповноважено Ахметазекі-ефенді. У відповідності до Бухарестського договору встановлювалося, що острови дельти від Ізмаїла і до гирла Кілійського рукава мають бути незаселеними жодною з обох держав, натомість ці острови можна відвідувати для рибальства і заготівлі дров. Незаселеною має бути й територія на 5 км вглиб на островах Чатал і Леті, які розташовані навпроти Ізмаїлу та Кілії, а означена територія має бути розмежована стовпами. Однак комісія до спільної думки не дійшла і її роботу було перенесено з Кишинева до Константинополя. Там переговори проводив посол А.Італінський, який вимагав встановити кордон по Дунаю і переселення козаків-некрасівців у внутрішні області Туреччини.

Станом на травень 1813 р. робота російсько-турецької комісії з делімітації кордону не просунулася вперед. Більше того, ст.4 Бухарестського договору, через яку виникали суперечки, тлумачилася сторонами по різному. Комісія мала визначити ті острови, які мають залишитися незаселеними і відповідно до цього провести демаркаційну лінію. Так російська сторона "простір на годину відстані", або як це тлумачив І.Гартінг "п'яти-верстовий простір", на якому не мали оселятися люди, розповсюджували на довжину обох островів Чатал і Леті. Натомість турецька сторона погоджувалася відмежувати такий простір лише суто навпроти Кілії та Ізмаїла, а не по усій довжині островів.

Наприкінці літа ситуація погіршилася і вже в серпні 1813 р. турецький комісар з розмежування Ахмет Зекі-ефенді під час зустрічі з І.Гартінгом зажадав висилки усіх турок з території Бессарабії на батьківщину, а також "передачі у виключне володіння Туреччини усіх островів на Дунаї, які згідно Бухарестського договору мають знаходитися у спільному володінні і залишатися незаселеними" та "проведення прикордонної лінії на відстані лише години шляху від Ізмаїла і Кілії, а не по великим островам"[2, с.365].

Наприкінці липня 1814 р. посол А.Італінський виходячи з повідомлень бессарабського губернатора писав до турецького уряду, що йому відомо про те, що турки порушуючи ст.4 Бухарестського договору, розпочали відновлення раніше існуючої батареї перед Старою Кілією для чого були прислані 300 робітників, які риють канал і ров. За наказом Порти їм допомагають мешканці, щоб ці роботи були закінчені якомога швидше[3, с.80]. Перед цим, 10 липня того ж року, бессарабський губернатор І.Гартінг наказав командирі кілійської інженерної бригади М.Герасимову позначити на карті місце поблизу Старої Кілії де турками закладено нове укріплення. А 26 липня 1814 р. М.Герасимов докладав І.Гартінгу що укріплення розташоване на відстані гарматного пострілу від фортеці Кілія, що є порушенням Бухарестського договору.

У квітні 1815 р. російський генконсул в Яссах А.Піні мав зустріч з представником молдавського господаря щодо збільшення чисельності Росією своїх військ в Бессарабії. Такі дії викликали занепокоєння в Яссах, оскільки чисельність складала майже 18 тис. вояків[3, с.290]. Того ж місяця командувач 4-м піхотним корпусом А.Рудзевич повідомляв генконсула, що чисельність військ зросла через те, що замість трьох полків виведених з Бессарабії у 1814 р., у 1815 р. почали прибувати до цього краю шість полків що разом складають дивізію, яка головним чином розквартирувалася поблизу Бендерської і Аккерманської фортець. Збільшення на пояснення Рудзевича сталося через повернення з-за кордону військ, які брали участь у війні з Францією[3, с.304-305]. Таке посилення було викликано необхідністю зміцнити російсько-молдавський кордон по Пруту, адже як зазначав сам А.Піні він повідомляв господаря щодо необхідності "повернення бессарабських мешканців-утікачів і про заборону молдавським обивателям переправлятися на ліву сторону Прута"[3, с.291]. Прикордонна стража була ще слабкою і знаходилася у стадії формування, тому сподівання щодо охорони кордону великою мірою покладалися на армію. Проте не виключено, що таким чином Росія прагнула не тільки збільшити військову присутність у регіоні а й прискорити процес делімітації.

Наприкінці червня 1815 р. А.Італінський надіслав ноту турецькому уряду щодо порушень ст.4 Бухарестського договору. Зокрема російський посол зазначав, що турки "захопили лівий берег так званих стамболій-

ських гирл і чинять звідти різного роду безлад – підпливають до... Вілково, то обманом, то насильством забирають у мешканців їхні рибальські снасті, знімають або знищують буї, які російське командування встановлює для безпеки судноплавства в цих місцях" а також розтрошили російський пором[3, с.414].

Однак на рівні високої політики в Туреччині відбулися певні позитивні зміни, які були викликані перемогою Росії у війні з Наполеоном і відповідно зміцненням авторитету Росії у світі. Змінювалися і інструменти проведення зовнішньої політики, домовленості великих держав між собою набирали все більшої ваги. Віденський конгрес 1815 р. відкрив новий період в історії міжнародних відносин, коли нове політико-дипломатичне мистецтво, як зазначає Г.Кліветі – призвело до переписування історії відносин між державами. Від "історії договорів та угод", класичний розвиток яких припав на XVII-XVIII ст., це мистецтво сягнуло "успіху історії дипломатії" у XIX ст., на горизонті якого основний акцент ставився на визначенні не так правової сфери, скільки чинників втілення політики, яка базувалася на силі[16, с.25]. В той же час дипломати провідних європейських держав з 1815 р. вводять у вжиток поняття "європейський концерт", що означало узгодженість дій великих держав при прийнятті важливих рішень щодо міжнародних відносин. Саме міжнародні відносини, як об'єкт політики європейських держав починаються з рішень Віденського конгресу 1815 р., знаходячи послідовне втілення у політичне життя Європи на подальших конгресах.

Після закріплення дипломатичного успіху у Відні, російські дипломати і військові почувалися впевненіше. Так ще на початку 1816 р. генерал П.Кисельов, який інспектував південні губернії, докладав імператору Олександру I, щодо необхідності змінити російсько-турецький кордон на Дунаї (в бік глибшого просування по островах дельти), запевняючи про неготовність Порти чинити опір діям Росії [9, с.175]. Новий посол в Константинополі Г.Строганов також розпочав енергійну діяльність по врегулюванню кордонів з Туреччиною. Так, 2 грудня 1816 р. у пам'ятній записці на адресу Порти він заявляв, що Росія "не може спокійно... дивитися на постійну протидію Порти щодо демаркації дунайського кордону і на наслідки, що з цього витікають, які відносяться до виконання ст.4 договору. Великі острови... мають залишатися незаселеними, вони не повинні належати жодній з двох держав. Але там мешкають некрасівці. Ця група людей згідно ст. 5 ...конвенції, укладеній в Айнали-Кавак, не мала права проживати в цих місцях", а мешкати в глибині Порти, якомога далі від Чорного моря, – зазначалося далі у записці [4, с.334]. Посол також наголошував щодо неприпустимості відновлення артилерійських батарей поблизу Старої Кілії.

Для виготовлення точної карти дунайських гирл з нанесенням на неї розмежувальної лінії, ще в середині 1816 р. в Придунав'є прибув полковник І.Богданович, якого було призначено комісаром до російсько-турецької комісії з розмежування. При роботі на островах дельти завдяки турецьким чиновникам виникали численні труднощі, але незважаючи на це карту було складено. Під час розмови з реїс-ефенді 5 квітня 1817 р. Г.Строганов обговорював питання щодо розмежування дунайського кордону, але сторони відклали це питання на майбутнє, оскільки до спільної думки дійти не вдалося. Тривала перерва у переговорах непокоїла Г.Строганова через що він опосередковано через драгомана російської місії А.Фонтона у травні того ж року зробив запит на адресу реїс-ефенді. На що турецький міністр відповів, що Порта готова задовольнити вимоги Росії щодо розмежування кордону, і щодо виселення некрасівців з островів дельти, а також може взяти зобо-

в'язання не відновлювати укріплення на правому березі Дунаю, але розмежувальна лінія запропонована послом 5 квітня 1817 р. не відповідає ст.4 Бухарестського договору. Прийняття цієї лінії керівництвом Порти зобов'язало б її зруйнувати Стару Кілію, яка згідно ст. 4 договору знаходиться поза розмежувальною лінією [4, с.747, прим.247]. Через таку відповідь Г.Строганов не став наполягати на нових зустрічах, а зажадав поради з боку свого керівництва.

Тим часом Г.Строганов, обґрунтовуючи правильність проведення розмежувальної лінії на карті, надіслав 2 травня 1817 р. турецькому урядові змістовну ноту, де зазначав, що не можна вважати лінію кордону остаточно визначеною, оскільки вона постійно змінюється в залежності від того звідки дме вітер, а час припливу та відливу також робить точку відліку "відстані в одну годину" умовною. Якщо турецька сторона погоджується вважати правий берег Кілійського рукава за точку відліку під час відливу, то російська сторона може вважати такою точкою під час припливу – лівий берег Сулінського рукава. Виходячи з цього, посол пропонував визначити не саму лінію кордону, а "лише нейтральний рубіж, який охоплює простір від двох до трьох годин шляху, не залишаючи жодної точки для дотику між прибережними мешканцями обох імперій і, відповідно, ніякої можливості для виникнення суперечок" [4, с.543].

У відповіді на цю ноту реїс-ефенді 2 червня 1817 р. зазначав, що згідно пропозиції Росії розмежувальна лінія мала б пройти по "великому острову в годині шляху від лівого берегу Сулінського гирла". Турецький міністр виходячи з цієї пропозиції зазначав, що вона не принесе шкоди Порті і не дасть переваг Росії, але покладе край територіальним суперечкам прибережних мешканців. Також зазначалося, що прийняття позиції російської сторони призведе до виселення мешканців Старої Кілії, хоча вона розташована поза розмежувальною лінією.

У своїй доповіді К.Нессельроде від 1 червня 1817 р. Г.Строганов зазначав, що новий реїс-ефенді займає позицію відмінну від позиції попереднього глави турецького МЗС, і що він заявляє про дотримання усіх зобов'язань взятих Портою. Посол також зазначав, що Порта сама висловила готовність обговорювати претензії Росії щодо демаркації Дунаю, не торкаючись при цьому інших проблем. Далі посол доповідав, що 19 травня 1817 р. він мав бесіду з реїс-ефенді під час якої було досягнуто домовленості щодо принципів ведення переговорів. Також, на думку посла, нота та відповідь на неї з боку Порти та копії карт знятих з місцевості мають слугувати тимчасовими документами щодо розмежування кордону [4, с.576-577].

У депеші від 15 червня 1817 р. Г.Строганов черговий раз повідомляв К.Нессельроде про бесіди з реїс-ефенді щодо розмежування по Дунаю. Вже цього разу "турки вагалися між бажанням проявити... прихильність до укладення міцної угоди і боязкістю того, що своєю... поступкою вони дадуть... можливість відступати в інших наших вимогах від точного змісту договорів" [4, с.757]. Далі турки просили посла сформулювати його вимоги і зазначити стаття щодо розмежування по Дунаю являється єдиною по якій Росія просить відійти від букви договору. Також Порта остерігаючись ще додаткових вимог з боку Росії просила провести розмежування негайно. Стосовно Старої Кілії реїс-ефенді зазначив, що в тому разі якщо Порта все ж таки погодиться на проведення розмежування без урахування точного рубіжу, який встановлено договором, то вона хотіла б здійснити переселення мешканців цього селища непомітно, як би незалежно від існуючих обставин [4, с.758]. Для більшої переконливості Росія почала стягу-

вати війська в район Нижнього Дунаю, що було досить важливим аргументом для Порти.

Нарешті засідання комісії, яка конструктивно підійшла до розгляду розмежування Дунаю відбулося 21 серпня 1817 р. в Константинополі. З російського боку були присутні: посол Г.Строганов, драгоман А.Фонтон і радник Д.Дашков. З турецької сторони – конференц-міністр Халіл-ефенді, реїс-ефенді Джаніб-ефенді та інші офіційні особи. Г.Строганов, визнаючи право Туреччини на острови Чатал і Леті, запропонував після виселення мешканців Старої Кілії за лінію розмежування, взяти за її відлік відстань у годину їзди від Сулінського гирла. Причому від демаркаційної лінії до самого лівого берегу Сулінського рукава простір буде заселений, решта території Чатала і Леті, а також дрібних островів мала бути вільною від проживання і відвідування. Евакуація мешканців Старої Кілії мала відбуватися протягом одного року [4, с.761]. Старокілійців переселили до селища Бештепте, а вже після 1829 р. і це селище разом з Муріґолом, Махмудією і Коліною були виселені до Добруджі [18, с.129].

Пізніше, 4 жовтня 1817 р. посол Г.Строганов повідомляв командувача військ в Грузії О.Єрмолова стосовно того що під час зустрічі з представниками Порти досягнута попередня домовленість з розмежування по Дунаю, висловлюючи сподівання на успіх подальших переговорів [5, с.13]. Адже на чорноморському узбережжі Кавказу делімітація ще не відбулася, як не завершилася вона і на Дунаї, а тому посол своїм повідомленням попереджав генерала, щоб з його боку не було різких звернень на адресу Порти, які б могли зашкодити завершенню цього важливого процесу.

Так, з осені 1817 р. місцевість де розташовувалася Стара Кілія з її хінтерландом (районом, що прилягає до порту, в цьому випадку – прибережна смуга) відійшла під контроль Росії зміцнивши її позиції в цьому регіоні, і головне усунула причину суперечок між рибалками та мешканцями російського лівого берегу Дунаю та козаками-некрасівцями, які мешкали на островах дельти і вели свій промисел у Кілійському гирлі. Перенесення лінії розмежування в сторону Сулінського гирла дозволила Росії більш активніше використовувати Дунай для розвитку власної економіки, внаслідок чого у 1818 р. в Ізмаїлі, а в 1828 р. в Рені було відкрито порти.

Однак остаточна демаркація російсько-турецького кордону на "відстані в одну годину" від лівого берегу Сулінського гирла, як було домовлено 21 серпня 1817 р. в Константинополі буде тривати протягом 1817–1826 рр., зважаючи клопоту дипломатам обох країн. І тільки Аккерманська конвенція 25 вересня 1826 р. закріпить ці домовленості, визначивши конференцію 21 серпня 1817 р. невід'ємною частиною цієї конвенції, визнавши таким чином, її правові наслідки [15, с.59-60].

Наступна російсько-турецька війна 1828-1829 рр. і Адріанопольський мирний договір, який підсумує військові і політико-дипломатичні здобутки Росії в цьому регіоні закріплять за нею усі острови дунайської дельти, визначивши при цьому простір вільний від проживання на "відстані двох годин шляху" вже на правому березі Георгіївського гирла, унеможлививши існування будь-яких точок перетину з придунайським населенням Порти [15, с.72-73].

1. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского МИДа. Серия I. Т.VI. – М., 1962. 2. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского МИДа. Серия I. Т.VII. – М., 1970. 3. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского МИДа. Серия I. Т.VIII. – М., 1972. 4. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского МИДа. Серия II. Т.I (X). – М., 1974. 5. Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы российского МИДа. Серия II. Т.II (X). – М., 1976. 6. Гальберштадт Л.И. Восточный вопрос // Отечественная война и русское общество 1812-

1912. Т.2. – М., 1911. 7. Из записок графини Эдлинг // Русский архив. 1887. Кн.2. 8. История внешней политики России. Первая половина XIX века. – М., 1997. 9. Кассо Л.А. Россия на Дунае и образование Бессарабской области. – М., 1913. 10. Письма императора Александра I к адмиралу Чичагову // Сб.РЮ. Т.6. 1871. 11. Полов А.Н. Сношения России с европейскими державами перед войною 1812 г. – СПб., 1876. 12. Чертан Е.Е. Новые данные об установлении государственной границы России по Дунаю в 1813-1817 годах // Вековая дружба. – Кишинев, 1961. 13. Широкоград А.Б. Русско-турецкие войны 1676-1918 гг./под общ. ред. А.Е.Тараса.

– Мн., 2000. 14. Эпизоды из истории 1812 года // Русский архив. 1892. Кн.2. 15. Юзефович Т. Договоры России с Востоком. – СПб., 1869. 16. Cliveti Gh. De la "istoria tratatelor" și "istoria diplomatică" la "istoria relațiilor internaționale" // Itinerari istoriografice. Profesorului Leonid Boicu la împlinirea vârstei de 65 de ani. – Iași, 1996. 17. Poștarencu D. Anexarea Basarabiei la Imperiul Rus. – Chișinău, 2006. 18. Radulescu A. Bitoleanu I. A concise history of Dobruđa – Bucharest, 1984.

Надійшла до редколегії 14.04.09

I. Семеніст, асп.

АМЕРИКАНСЬКО-ЯПОНСЬКИЙ СОЮЗ БЕЗПЕКИ: ПЕРЕДУМОВИ ПРИЙНЯТТЯ НОВОГО СОЮЗНОГО ДОГОВОРУ (1991–1996 РОКИ)

Висвітлено проблему американсько-японських відносин та прийняття нового союзного договору у галузі безпеки між США та Японією у 1991-1996 рр.

The article pays attention to the relationship of United States and Japan and signature of US-Japan Security Agreement (1991-1996)

За останні роки як у Сполучених Штатах, так і в Японії було опубліковано чимало видань, що висвітлюють тему американсько-японського союзу безпеки та окремі його аспекти. Разом з тим, впадає в око й те, що незважаючи на важливість американсько-японського союзу безпеки для обох країн, увага дослідників більшою мірою прикута до розвитку двосторонніх економічних відносин, загальної характеристики ситуації у регіоні Східної Азії, фактору "посилення Китаю" та ін. питань, тоді як американсько-японський союз безпеки згадується лише побіжно, без дослідження усіх передумов трансформації союзу.

Що стосується української історіографії даної проблематики, то підвалини досліджень американсько-японських відносин та американсько-японського союзу безпеки зокрема, лише закладаються у вітчизняній історичній науці. А перед українськими дослідниками ще стоїть чимало завдань, що потребують детальнішого висвітлення у наукових розробках.

Початок дослідженням на дану тематику в Україні поклала дисертація І. Дубового – "Політика США щодо Японії (80-і – початок 90-х рр.)" [5]. Дане дослідження стало першою роботою в Україні, що присвячено американсько-японським відносинам. У роботі значну увагу було приділено аналізу характеру військово-політичної стратегії США щодо Японії у 80-і – на початку 90-х рр. XX ст. Важливе значення для розвитку українських досліджень з даної напруженої дослідження посідають роботи С. Проня [8], [9], Н. Франчук [2], [10], П. Драгана [4].

Разом з тим, в українській історіографії відсутні дослідження, присвячені аналізу геополітичних передумов підписання нового союзного договору між США та Японією, залишається недослідженим дискусії поч. 90-х рр. XX ст. з приводу доцільності продовження існування американсько-японського союзу у період після закінчення "холодної війни". Заповнити лакуну у цьому напрямку і має на меті дана стаття.

Із часу укладення першого американсько-японського договору у сфері безпеки на початку 50-х рр. XX ст. американсько-японський союз безпеки упродовж усієї "холодної війни" був важливою ланкою в доктрині "стримування" та наріжним каменем оборони Японії, а сама Японія перетворилася на важливого партнера США.

Проте закінчення епохи "холодної війни" та розпад соціалістичної системи, зникнення СРСР із політичної карти світу значно змінило стратегічну ситуацію у Східній Азії. Події, що розгорталися у Східній Азії після 1991 р. були сповнені драматизму та пошуком відповідей на складні питання політичного, військово-стратегічного та економічного арактеру.

Перша половина 90-х рр. XX ст. стала періодом значної трансформації політики у галузі безпеки США та Япо-

нії, а також дискусій щодо "вибору шляху". В обох країнах лунали заклики до відмови від американсько-японського союзу безпеки, який був основою двосторонніх відносин із початку 50-х рр. XX ст.

Зміна стратегічної ситуації у Східній Азії та в світі в цілому, поставила на порядок денний питання про доцільність продовження існування американсько-японського союзу безпеки. Окрім того, серед американського суспільства починає поширюватися думка, що в сучасних умовах японська економічна потуга становить більшу загрозу, ніж військова міць СРСР (згодом Російської Федерації), а в умовах закінчення "холодної війни" американсько-японський союз безпеки перестає бути необхідним. Так, наприклад, на думку З. Бжезинського, у пострадянський період американсько-японський союз є анахронізмом: "Японія не повинна відігравати роль "непотоплюваного американського авіаносця" на Далекому Сході, вона також не має бути головним військовим партнером США в Азії або потенційно провідною країною в Азійському регіоні. Помилково направлені дії в одній із вищезазначених областей можуть відірвати США від континентальної Азії, послабити перспективи досягнення стратегічного консенсусу з Китаєм і, таким чином, підірвати можливість США посилити стабільність геополітичного плюралізму в Євразії" [3].

До того ж, після завершення "холодної війни", американська адміністрація зменшила свою активність в АТР, вважаючи, що ситуація в регіоні стабілізувалася.

У свою чергу, в Японії з'являється чимало прихильників відмови від американсько-японського союзу безпеки, поширюється прагнення вийти з-під опіки США. Частина японських політиків виступає за перетворення Японії у "нормальну країну", включно із відмовою від обмежень нав'язаних США під час прийняття конституції, зокрема відмови від 9 статті Основного закону.

Поштовхом до подібних дискусій в японському суспільстві стала криза у Перській затоці, під час якої союзники по антиіракській коаліції різко розкритикували Японію за небажання відправити свій військовий контингент, вважаючи, що Японія знову вирішила відкупитися від проблем, демонструючи, таким чином, "дипломатію чекової книжки". Подібна реакція союзників шокувала більшість японців, які довго розцінювали безпеку та мир як справу обмежену лише їхньою територією [19]. Очевидним є те, що Японія виявилася не готовою швидко відреагувати на подібні виклики у міжнародній політиці, адже за роки "холодної війни" її зовнішня політика знаходилася у фарватері політики США, що призвело, певною мірою, до "атрофування" зовнішньої політики Японії. Подібний стан речей породив серед японського істеблішменту законне прагнення віднайти власну ідентичність Японії на міжнародній арені, конвертувати еко-